

บทความวิจัย (Research article)

บทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนา : แนวคิดการสร้างสันติในสังคมไทย

Basic Provisions of Religions: The Concept of Peace Building in Thai Society

วราทิต อาทิตวโร^{1*} มีชัย กิจจสาโร¹ ปรียัติ พุทธิคุณ¹ บั้วพันธ์ ฉันทมโม¹ และ อุมารินทร์ เลิศสหพันธุ์¹
Waradit Aditavaro^{1*}, Meechai Kitchasaro¹, Pariyat Putthikhun¹, Buaphan Chandadhammo¹
and Umarin Letsahapan¹

วันที่รับบทความ (Received) วันที่ได้รับบทความฉบับแก้ไข (Revised) วันที่ตอบรับบทความ (Accepted)
23 เมษายน 2568 30 มิถุนายน 2568 2 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบัญญัติพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม 2) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ในฐานะรากฐานการสร้างสันติในสังคมไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีการลงพื้นที่เป้าหมาย 3 แห่ง คือหมู่บ้านพุทธ ที่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และชุมชนวัดท่ากรัง ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หมู่บ้านคริสต์ ที่บ้านสองคอน ตำบลปลงขาม อำเภอห้วยใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร หมู่บ้านอิสลาม ที่มีสยิดกุฎีซ่อฟ้า ตำบลคลองตะเคียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาพุทธ ได้แก่ ศีล 5 ของศาสนาคริสต์ คือ บัญญัติ 10 ประการ ของศาสนาอิสลาม คือ หลักปฏิบัติ 5 ประการ กระบวนการสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม มีกระบวนการสร้างสันติตามบทบัญญัติพื้นฐานตามหลักศาสนาของตน คือมีการแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาก่อน แล้วค่อยปลูกฝังไปเรื่อย ๆ ด้วยการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การวิเคราะห์บทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาพบว่า แต่ละศาสนาสอนให้ศาสนิกชนอยู่ด้วยกันอย่างสันติ มีความสุข ไม่มีความหวาดระแวงต่อกัน มีความไว้วางใจกัน ให้เกียรติแก่กันและกัน มีบทบัญญัติของศาสนาหลายข้อที่ตรงกัน

คำสำคัญ : บทบัญญัติพื้นฐาน, ศาสนา, แนวคิด, การสร้างสันติ, สังคมไทย

¹คณะพุทธศาสตร์ สาขาพระพุทธรูปศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์

¹Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Khon Kaen Sangha College Academic Resources Unit, Kalasin Province.

*Corresponding author email: waradisth@gmail.com

Abstract

This research has three objectives: 1) to study the basic provisions for coexistence in Buddhism, Christianity, and Islam, 2) to examine the peace-building processes in Buddhism, Christianity, and Islam, and 3) to analytically study the basic provisions of Buddhism, Christianity, and Islam as foundational elements for peace-building in Thai society. This is a qualitative field research conducted in three target areas: a Buddhist community in Ban Sieo, Wang Chai Sub-district, Nam Phong District, Khon Kaen Province, and the Wat Tha Karong community, Ban Pom Sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province; a Christian community in Ban Song Khon, Pong Kham Sub-district, Wan Yai District, Mukdahan Province; and a Muslim community at Kudee Chor Fa Mosque, Khlong Takian Sub-district, Phra Nakhon Si Ayutthaya District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The findings reveal that the basic provision of Buddhism is the Five Precepts; for Christianity, the Ten Commandments; and for Islam, the Five Pillars of Practice. The peace-building processes in all three religions are grounded in their respective core teachings. These processes begin with providing knowledge and understanding of the religion, followed by gradual internalization through practices aligned with local traditions and customs. The analysis of the basic religious provisions shows that each religion encourages its followers to coexist peacefully and happily, free from mutual suspicion, while fostering trust, mutual respect, and shared ethical values. Several core teachings among the three religions were found to be consistent and mutually reinforcing.

Keywords: Basic provisions, Religions, Concept, Peace Building, Thai Society

บทนำ

สันติภาพเป็นความต้องการพื้นฐานของสังคมมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันหลากหลายวัฒนธรรม เชื้อชาติ และศาสนา มีทฤษฎีทางตะวันตกหลายทฤษฎีที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา เช่น ทฤษฎีสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace Theory) ของ Johan Galtung อธิบายว่า สันติภาพไม่ได้หมายถึงเพียงการไม่มีความรุนแรง (Negative Peace) แต่รวมถึงการสร้างความยุติธรรมในเชิงโครงสร้าง สังคมที่มีสันติภาพเชิงบวกคือสังคมที่มีความเท่าเทียม เคารพความหลากหลาย รวมถึงเสรีภาพทางศาสนา (Galtung J, 1996) ทฤษฎีพหุนิยมทางศาสนา (Religious Pluralism) แนวคิดที่ยอมรับว่าศาสนาทุกศาสนามีคุณค่าในตัวของมันเอง และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ เน้นการเรียนรู้ข้ามศาสนา (interfaith dialogue) และการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Hick, J, 2004) ทฤษฎีสิทธิมนุษยชน (Human Rights Theory) เสรีภาพในการนับถือศาสนาเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานซึ่งได้รับการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ

มนุษยชน (Donnelly J, 2013) และรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับที่ผ่านมา มีบทบัญญัติคุ้มครองเสรีภาพทางศาสนา เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ก็ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 31: ความว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา การปฏิบัติตามศาสนา และการเผยแพร่ศาสนา มาตรา 70: รัฐมีหน้าที่อุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น มาตรา 4: ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพของปวงชนชาวไทยต้องได้รับความคุ้มครองตามหลักประชาธิปไตย (รัฐสภาไทย, 2560, มาตรา 31, น.12-13), (มาตรา 70, น.16), (มาตรา 4, น.4) กฎหมายระดับล่าง เช่น พ.ร.บ. คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย / พ.ร.บ. ส่งเสริมกิจการฮินดู / กฎกระทรวงว่าด้วยโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา เป็นกฎหมายที่ส่งเสริมศาสนาอื่นในฐานะที่เท่าเทียมกับศาสนาพุทธ

เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติไทยจะเห็นว่า ประเทศไทยให้สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้นำศาสนาต่าง ๆ เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยอย่างแพร่หลาย เช่น ศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู ซิกข์ เป็นต้น จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้แสดงให้เห็นว่า ภาครัฐมีความประสงค์ให้คนไทยอยู่ด้วยกันอย่างสันติโดยไม่ให้การนับถือศาสนาเป็นเครื่องกั้น แต่ศาสนาในประเทศไทยที่มีคนนับถือมากมีอยู่ 3 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม แต่ละศาสนาก็มีบทบัญญัติพื้นฐานเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความดีงาม ไปสู่เป้าหมายสูงสุดในศาสนาของตน เช่น ศาสนาพุทธ มีหลักศีล 5 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) รายละเอียดในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 7 ข้อ 311 น.124-126), เล่มที่ 27 ข้อที่ 37 น.16, เล่มที่ 10 ข้อที่ 148-150 น.93-95, เล่มที่ 11 ข้อที่ 286 น.159, เล่มที่ 31 ข้อที่ 41-42 น.62-63) ศาสนาคริสต์มีบัญญัติ 10 ประการ เป็นบทบัญญัติพื้นฐานซึ่งหลักดังกล่าวนี้พระเจ้าได้ประทานให้แก่โมเสสซึ่งเป็นผู้นำของชาวอิสราเอลในสมัยนั้น (สมาคมพระคริสตธรรมไทย, 1988) ส่วนศาสนาอิสลาม มีหลักปฏิบัติ 5 ประการ เป็นบทบัญญัติพื้นฐาน (ดูรายละเอียดใน สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, ม.ป.ท. ม.ป.พ. 56, ซูเราะห์ 2 : น.183)

เมื่อนำหลักการสร้างสันติภาพมาเปรียบเทียบระหว่างหลักศาสนา กับกฎหมายของรัฐและบริบทของสังคมไทยแล้ว จะเห็นได้ว่า ด้านหลักการสร้างสันติ ศาสนาใช้ความเมตตา กรุณา และอหิงสา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549) เป็นเครื่องมือ กฎหมายรัฐ ใช้เสรีภาพ สิทธิความเท่าเทียม สังคมไทย ใช้ความสามัคคีแบบพหุวัฒนธรรม ด้านการบังคับใช้ ศาสนา ใช้ศรัทธาและศีลธรรม กฎหมายรัฐ ใช้กฎหมายและบทลงโทษ สังคมไทย ใช้ค่านิยมและความเชื่อ ด้านปัญหาที่เกิดขึ้น ศาสนามีความสุดโต่ง การตีความแบบคับแคบ กฎหมายรัฐ คือการใช้สิทธิไม่เท่าเทียม สังคมไทย มีอคติระหว่างศาสนาหรือกลุ่ม (ธีรยุทธ บุญมี, 2547) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อเปรียบเทียบ: ระหว่างหลักศาสนา กฎหมายรัฐ และ สังคมไทย

ด้าน	ศาสนา	กฎหมายรัฐ	สังคมไทย
หลักการสันติ	เมตตา กรุณา อหิงสา	เสรีภาพ สิทธิ ความเท่าเทียม	ความสามัคคีแบบพหุวัฒนธรรม
การบังคับใช้	ด้วยศรัทธาและศีลธรรม	ด้วยกฎหมายและบทลงโทษ	ด้วยค่านิยมและความเชื่อ
ปัญหา	ความสุดโต่ง การตีความแบบคับแคบ	การใช้สิทธิไม่เท่าเทียม	อคติระหว่างศาสนา/กลุ่ม

บริบทของสังคมไทย ในบรรดาศาสนาทั้ง 3 ศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักหรือจะว่าเป็นศาสนาประจำชาติก็ว่าได้ เพราะมีคนนับถือมากและอยู่มาก่อนศาสนาอื่น ๆ โดยศาสนิกทั้ง 3 ศาสนา อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขตั้งแต่โบราณกาล ไม่มีเรื่องความขัดแย้งกัน ถึงจะมีอยู่บ้างแต่ไม่รุนแรง ไม่ถึงกับเข่นฆ่ากัน แต่ปัจจุบันมีเหตุการณ์รุนแรงถึงกับเข่นฆ่ากัน โดยเฉพาะชาวไทยพุทธในบริเวณ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ถูกทำร้ายเกือบทุกวัน แต่ชาวไทยพุทธก็ไม่ได้ตอบโต้อะไร ยึดหลักอหิงสา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นตามหลักคำสอนทางศาสนา แต่ปัญหาความรุนแรงก็ยังไม่ยี่งมีที่ท่าว่าลดลงแต่อย่างใด ชาวไทยพุทธ ทหาร ตำรวจ ครู และเป้าหมายที่อ่อนแอ ยังคงตกเป็นเป้าหมายการสร้างสถานการณ์ความรุนแรงของผู้ก่อการร้ายตลอดมา จากเหตุการณ์ความรุนแรงทางภาคใต้ทำให้กระแสความเกลียดชังมุสลิมแผ่ขยายวงกว้างขึ้นจนทั่วประเทศมีการออกมาประท้วงไม่เอามัสยิดทางภาคเหนือ ที่จังหวัดน่าน การต่อต้านไม่เอานิคมอุตสาหกรรมตราฮาลาลของชาวเชียงใหม่ เป็นต้น (Channel Alam1, 2568)

ผลกระทบของการไม่เข้าใจหรือไม่เคารพทบบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาที่ตามมา คือความขัดแย้งระหว่างศาสนา การเลือกปฏิบัติทางศาสนา การละเมิดสิทธิเสรีภาพของกลุ่มชนกลุ่มน้อย การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง (ธีรยุทธ บุญมี, 2547) แนวทางในการพัฒนาในการสร้างสันติภาพ ผู้วิจัยเสนอว่า ต้องสร้างความรู้เท่าทันทางศาสนา (Religious Literacy) เช่น การเรียนการสอนศาสนาเชิงเปรียบเทียบในโรงเรียนแบบไม่ลำเอียง ส่งเสริมพื้นที่สาธารณะเพื่อการสนทนาระหว่างศาสนา เช่น เวทีเสวนาระหว่างศาสนา (Interfaith Dialogue) สร้างกลไกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิทางศาสนาอย่างเท่าเทียม เช่น การตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนด้านศาสนาโดยเฉพาะบูรณาการหลักศาสนาเข้าสู่การพัฒนาสังคม เช่น ใช้หลักธรรมะจากศาสนาพุทธ คำสอนของศาสนาคริสต์ คำสอนของศาสนาอิสลาม ในการสร้างวัฒนธรรมสันติ (พระไพศาล วิสาโล, 2554) และ (สมภาร พรหมทา, 2548)

เหตุผลความจำเป็นในการศึกษาเรื่องนี้ คือ 1) ต้องการศึกษบริบทของสังคมไทยในอดีตถึงปัจจุบัน ประเทศไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา แต่ในหลายช่วงเวลามีความตึงเครียดหรือความเข้าใจผิดระหว่างกลุ่มศาสนาต่าง ๆ เช่น กรณีความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือกรณีการเลือกปฏิบัติในเชิงวัฒนธรรม และ 2) การศึกษาความสำคัญของศาสนาในฐานะ “ทุนทางวัฒนธรรม” ของสังคมไทย การใช้

หลักธรรมคำสอนของศาสนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความสันติได้จริง หากมีการเข้าใจอย่างถูกต้อง 3) ความจำเป็นในการออกแบบนโยบายสาธารณะเพื่อสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยต้องการเสนอแนวทางที่อิงทั้งหลักศาสนาและกฎหมายรัฐ เป็นสะพานเชื่อมโยงแนวทางพหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคมไทย และ 4) ต้องการสื่อสารต่อสาธารณะว่า “สันติภาพต้องเริ่มจากความเข้าใจทบทวนวิถีพื้นฐานทางศาสนาอย่างถ่องแท้” หากประชาชนเข้าใจหลักการพื้นฐานของศาสนา ไม่ตัดสินกันด้วยอคติจะสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติในระยะยาวได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทบทวนวิถีพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทบทวนวิถีพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ในฐานะรากฐานการสร้างสันติในสังคมไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีการลงพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งมีขอบเขตวิจัยดังนี้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาทบทวนวิถีพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม เช่น ศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ หลักปฏิบัติ 5 ประการ เป็นต้น ที่เกี่ยวกับแนวคิดการสร้างสันติเพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม โดยจำแนกขอบเขตของการศึกษาออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 คัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์อัลกุรอาน เป็นเอกสารหลัก และข้อมูลทุติยภูมิที่เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการเกี่ยวกับสันติ เอกสารเกี่ยวกับความขัดแย้ง ความรุนแรง สันติวิธี และสันติภาพ รวมทั้งแนวคิดสันติทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้ได้กำหนดเนื้อหาของการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสันติ แนวคิดเกี่ยวกับสันติ ตามมุมมองของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม การสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ดังนี้

1. ทฤษฎีการสร้างสันติในสังคมพุทธศาสนา หลักธรรมสำคัญที่นำมาใช้ในการสร้างสันติภาพ ได้แก่ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา), พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา), สังคหวัตถุ 4 (การให้ การพูดจาดี การประพฤติประโยชน์ การวางตนเหมาะสม), อริยมรรคมีองค์ 8 (สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ

(ความดีริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (การระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบ), (พระวิมาน คมกัปปโย โย ตรีภมม, 2555), (ลลิตภัทร เจนจบ, 2565)

2. ทฤษฎีการสร้างสันติในสังคมชาวคริสต์ เน้นการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ โดยเฉพาะหลักเมตตาธรรมและความรักต่อเพื่อนมนุษย์ (หลักการสำคัญของทฤษฎี ได้แก่ การดำเนินชีวิตตามพระกิตติคุณ, การกลับใจ, การรับใช้ผู้อื่น, การส่งเสริมความสามัคคี, การเป็นผู้สร้างสันติ, การให้เกียรติและไม่จับผิด, การอ่อนน้อมถ่อมตน) (ซาร่าห์ แชนสัน, 2018) 3. ทฤษฎีการสร้างสันติในสังคมชาวอิสลาม หลักปฏิบัติพื้นฐาน ทั้ง 5 ประการของอิสลาม ซึ่งประกอบไปด้วย การเชื่อมั่น และศรัทธาในอัลลอฮ์และท่านรอซูล การละหมาด 5 เวลาต่อวัน การบริจาคทาน การถือศีลอด และการทำฮัจญ์, บทความเรื่องแนวคิดสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งในอิสลาม (อิมรอน ซาหะ และ ยาสมิน ซัตตาร์, 2016 น.333-344) และ (อัลบะกอเราะฮ์ และ อิสมาอีลลูตี, 2004 น.45)

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาออกเป็น 4 พื้นที่ คือ

- 1) ชุมชนชาวพุทธ บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- 2) ชุมชนชาวคริสต์ บ้านสองคอน ตำบลปงขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- 3) ชุมชนชาวอิสลาม ชุมชนกุฎีซ้อฟ้า ตำบลคลองตะเคียน อำเภอนครศรีอยุธยา จังหวัดนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยา

- 4) ชุมชนชาวพุทธวัดท่ากาไร่ ตำบลบ้านป้อม อำเภอนครศรีอยุธยา จังหวัดนครศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นกำหนดกรอบในการวิจัย

กำหนดกรอบเนื้อหาในการวิจัย โดยให้อยู่ในประเด็นเกี่ยวกับสันติภาพ ทั้งแนวคิดสันติภาพของนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และกำหนดกรอบเนื้อหาและพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย โดยเน้นที่สภาพความขัดแย้ง ความรุนแรง และกระบวนการสร้างสันติภาพ โดยมุ่งเน้นศึกษาสันติภาพเชิงสังคมเป็นหลัก และคัดเลือกประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งในระดับที่ใช้ความรุนแรงต่อกันเป็นประเด็นหลัก ส่วนความขัดแย้งที่ไม่ถึงระดับใช้ความรุนแรงเป็นเพียงประเด็นรองในการศึกษาเท่านั้น และจะนำมาสนับสนุนการวิเคราะห์ 5 บัญญัติ 10 ประการ ในฐานะที่เป็นรากฐานของสันติภาพทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหัพภาคต่อไป

ชั้นศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าเอกสารและรายงานวิจัย โดยค้นคว้าทั้งแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพของนักคิดของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ความสัมพันธ์ระหว่างสันติภาพกับศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ และมุมมองของนักปราชญ์ทางศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ต่อสันติภาพ เป็นต้น โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 คัมภีร์ไบเบิล คัมภีร์อัลกุรอาน และศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงงานวิจัยที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยแยกการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มศาสนาคริสต์ ได้แก่ นิกายคาทอลิก โธมอดอก และโปรเตสแตนต์
- 2) กลุ่มศาสนาอิสลาม ได้แก่ นิกายซุนหนี่ นิกายชีอะห์
- 3) กลุ่มแนวคิดผู้นำทางพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็นผู้นำทางศาสนาชาวต่างชาติ ได้แก่ ทะไล ลามะ, ดิซันท์ ฮันท์, และกลุ่มผู้นำทางศาสนาชาวไทย ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), พระไพศาล วิสาโร, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส เป็นต้น

โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจากหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอน้ำน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยขอนแก่น และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต, หนังสือพิมพ์, บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

ขั้นการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามมุ่งเน้นหาข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาเป็นหลัก คือ หมู่บ้านชาวพุทธ ได้แก่ บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น หมู่บ้านชาวคริสต์ ได้แก่ บ้านสองคอน ตำบลปงขาม อำเภอน้ำโงง จังหวัดมุกดาหาร และหมู่บ้านชาวมุสลิม ได้แก่ มัสยิดกุฎีซ่อฟ้า ตำบลคลองตะเคียน อำเภอลำสนธิ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนวัดท่าการ้อง ตำบลบ้านป้อม อำเภอลำสนธิ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยเก็บข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ บาทหลวง อิมาม ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป ไม่น้อยกว่า 30 รูป/คน โดยให้ผู้นำชุมชนทั้ง 3 ชุมชนช่วยคัดเลือกชุมชนละ 10 รูป/คน โดยใช้วิธีการ คือ การสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้คำถามแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง รวมทั้งการสนทนากลุ่ม และใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกข้อมูล และอนุทินการวิจัย เป็นต้น โดยมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวกับความขัดแย้งในระดับที่มีการใช้ความรุนแรงต่อกัน และมีผลกระทบในวงกว้างเป็นหลัก กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งรุนแรง และการนำศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ หลักปฏิบัติ 5 ประการ มาเป็นเครื่องมือในการสร้างสันติ เพื่อนำไปเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์รากฐานของสันติตามแนวทางของศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ระดับมหัพภาคต่อไป

ขั้นวิเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูล

นำข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามมาตรวจสอบให้ถูกต้อง เพื่อวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบเชิงสังเคราะห์เนื้อหา อธิบายความให้เห็นข้อเท็จจริง และนำศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ไปบูรณาการเป็นรากฐานของสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อตอบโจทย์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มาเรียบเรียงเขียนงานวิจัยตามโครงสร้างเนื้อหา และนำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปผลการวิจัยอภิปรายผลการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยต่อสาธารณะต่อไป

เครื่องมือและวิธีการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล สร้างแบบสอบถามปลายเปิด เกี่ยวกับศีล 5 บัญญัติ 10 ประการ และหลักปฏิบัติ 5 แบ่งเป็น 3 ชุดตามจำนวนของศาสนาที่ศึกษา ชุดคำถามเหมือนกัน มีหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อย ตัวอย่างคำถามเกี่ยวกับศีล 5 หัวข้อใหญ่คำถามเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการรักษาศีล 5 หัวข้อย่อย ข้อที่ 1. ท่านเข้าใจเกี่ยวกับศีล 5 มากน้อยเพียงใด? 2. ศีล 5 ประการ มีผลต่อการดำเนินชีวิตของท่านอย่างไร? 3. ศีล 5 นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่? 4. แนวคิดของการรักษาศีล 5 สามารถนำไปสู่การสร้างสันติในสังคมได้หรือไม่? 5. ในกรณีที่มีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นในชุมชนสามารถนำเอาหลักศีล 5 ประการ ไปแก้ไข ปัญหาหรือไปช่วยไกล่เกลี่ยได้ไหม? 6. จุดอ่อนจุดแข็งของของศีล 5 คืออะไรบ้าง? 7. ปัญหาและอุปสรรคของการรักษาศีล 5 มีอะไรบ้าง? หัวข้อใหญ่ ข้อที่ 2. คำถามอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศีล 5 ประการ หัวข้อย่อยที่ 1. ศีล 5 มีอะไรบ้าง? 2. ศีล 5 ข้อใดที่ท่านปฏิบัติได้อย่างเคร่งครัด? เพราะอะไร? 3. ศีล 5 ข้อใดที่ท่านไม่สามารถปฏิบัติได้เลย เพราะอะไร? 4. ประโยชน์ของการปฏิบัติตามศีล 5 มีอะไรบ้างที่เกิดกับท่านอย่างเป็นรูปธรรม? 5. ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง? ในชุดแบบสอบถามของศาสนาคริสต์ อิสลาม จะมีลักษณะคำถามเหมือนกัน

ผลการวิจัย

1. จากการศึกษาบทบัญญัติพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม พบว่า บทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาพุทธ ได้แก่ ศีล 5 ประกอบด้วย 1) การไม่ฆ่าสัตว์ 2) การไม่ลักทรัพย์ 3) การไม่ประพฤติในกาม 4) การไม่พูดเท็จ 5) การไม่ดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาคริสต์ คือ บัญญัติ 10 ประการ ได้แก่ 1) จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว 2) อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร 3) วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ 4) จงนับถือบิดามารดา 5) อย่าฆ่าคน 6) อย่าล่วงประเวณี 7) อย่าลักทรัพย์ 8) อย่าินทาวาว่าร้ายผู้อื่น 9) อย่าคิดโลภในประเวณี 10) อย่าคิดโลภในสิ่งของของผู้อื่น บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาอิสลาม คือ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิญาณตน 2) การละหมาด 3) การบริจาค 4) การถือศีลอด 5) การประกอบพิธีฮัจญ์

2. จากการศึกษากระบวนการสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม พบว่า ชุมชนบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง ขอนแก่น พระมหาอุทัยน จริวิฑฒโน เจ้าอาวาสวัดไชยศรี รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง ปัจจุบันได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ได้เชิญชาวบ้านมาให้ข้อมูลที่ศาลาการเปรียญ ได้ข้อมูลแนวทางการสร้างสันติในหมู่บ้านสรุปได้ว่า มีการตั้งระเบียบประจำหมู่บ้านขึ้น เสริมหลักศีลห้าอีกชั้นหนึ่งว่า ถ้าใคร

ฝ่าฝืนศีลห้าข้อใดข้อหนึ่งที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนจะต้องถูกตำหนิและถูกปรับสินไหมด้วย ถ้ามีกรณีเกิดความขัดแย้งกันจะมีคณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย ชาวบ้านส่วนมากเข้าใจเกี่ยวกับศีลห้าเป็นอย่างดีเพราะเรียนรู้และปฏิบัติสืบกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เจ้าอาวาสวัดสองคอน ให้สัมภาษณ์ว่า บ้านสองคอนเป็นหมู่คริสต์นิกายคาทอลิก อยู่ท่ามกลางหมู่บ้านของชาวพุทธ จะมีกิจกรรมร่วมกันเมื่อมีงานสำคัญเช่นงานบุญประจำปี ชาวไทยพุทธก็จะมาเที่ยวที่บ้านสองคอน เมื่อชาวบ้านไทยพุทธจัดงาน ชาวไทยคริสต์ก็ไปร่วมเหมือนกัน ไม่เว้นแม้งานของทางวัดไทยพุทธ เช่น งานแสดงมุทิตาสักการะพระเถระที่ได้รับสมณศักดิ์ ชาวไทยคริสต์ก็จะให้ตัวแทนไปร่วมด้วย ที่มีสยิดกุฎีข้อฟ้า อิหม่าม อาซิม ฮานาฟี ให้ข้อมูลว่าเกี่ยวกับชุมชนอิสลามว่า มีการตั้งคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้บริหารโดยอิงหลักการของศาสนาและฝ่ายบ้านเมือง ถ้ามีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันของคนในชุมชน ถ้าตกลงกันไม่ได้ จะขอให้คณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ชุมชนวัดท่ากาบัง ทั้งชาวพุทธ และอิสลาม อยู่ด้วยกันเป็นเวลายาวนาน วัดกับมัสยิดอยู่ติดกันทางวัดจะเอื้อเพื่อแก่ชาวอิสลามเมื่อมีงานจะมาขอยืมสิ่งของจากวัด ซึ่งทางวัดมีตลาดน้ำอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาติดกับวัดก็เปิดโอกาสให้แม่ค้าพ่อค้าชาวไทยมุสลิมมาขายของร่วมกันกับชาวไทยพุทธ ถ้าชาวไทยมุสลิมเดือดร้อนมาขอความช่วยเหลือทางวัดก็จะช่วยตามที่ช่วยได้ ความมีน้ำใจต่อกันจึงทำให้ชุมชนชาวไทยพุทธอยู่ร่วมกันกับชาวไทยมุสลิมอย่างมีความสุขไม่มีความขัดแย้งกัน เพราะชาวไทยมุสลิมมีความรู้สึกว่าเป็นคนไทย

3. จากการศึกษาทบทวนปรัชญาพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ในฐานะรากฐานการสร้างสันติในสังคมไทย ผลจากการวิเคราะห์ทบทวนปรัชญาพื้นฐานทางศาสนาพบว่า แต่ละศาสนาสอนให้ศาสนิกชนอยู่ด้วยกันอย่างสันติ มีความสุข ไม่มีความหวาดระแวงต่อกัน มีความไว้วางใจกัน ให้เกียรติแก่กันและกัน มีบทบัญญัติของศาสนาหลายข้อที่ตรงกัน เช่น บทบัญญัติของพุทธกับคริสต์ สรุปลงในศีล 5 ดังนี้ ข้อที่ 1 ตรงกับข้อที่ 5 ของคริสต์ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ข้อที่ 2 ตรงกับข้อที่ 7, 10 เว้นจากการลักขโมย ข้อที่ 3 ตรงกับข้อที่ 6, 6 เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ข้อที่ 4 ตรงกับข้อที่ 8 เว้นจากการพูดเท็จ ข้อที่ 5 เว้นจากการดื่มน้ำเมาหรือเสพสิ่งเสพติดต่าง ๆ ส่วนอิสลามไม่มีข้อตรงแต่พออนุโลมเข้ากันได้ คือข้อการถือศีลอด ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยมีอยู่ในหลักคำสอน ศาสดาแต่ละศาสนาก็เทศนาสั่งสอนศาสนิกชนในสังคมของตนจนถึงสังคมที่หลากหลายวัฒนธรรมคือสอนให้ศาสนิกชนของตนปฏิบัติตามถ้าไม่ปฏิบัติก็มีความผิด เป็นบาป ศาสนาอิสลามถือว่าบทบัญญัติของศาสนาเป็นกฎหมายด้วย เมื่อไม่ปฏิบัติตาม เป็นบาปด้วย ถูกปรับโทษด้วย

สรุปและอภิปรายผล

1. จากการศึกษาทบทวนปรัชญาพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ผลจากการวิจัยพบว่า บทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาพุทธ ได้แก่ ศีล 5 ประกอบด้วย 1) การไม่ฆ่าสัตว์ 2) การไม่ลักทรัพย์ 3) การไม่ประพฤติผิดในกาม 4) การไม่พูดเท็จ 5) การไม่ดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาคริสต์ คือ บัญญัติ 10 ประการ ได้แก่ 1) จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว 2) อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร 3) วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ 4) จงนับถือบิดามารดา 5) อย่าฆ่าคน 6) อย่าล่วงประเวณี 7) อย่าลักทรัพย์ 8) อย่านินทาว่าร้ายผู้อื่น 9) อย่าคิดโลภในประเวณี 10) อย่าคิดโลภในสิ่งของของ

ผู้อื่น บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาอิสลาม คือ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิญาณตน 2) การละหมาด 3) การบริจาคซะกาต 4) การถือศีลอด 5) การประกอบพิธีฮัจญ์ เมื่อพิจารณาบริบทของบทบัญญัติของศาสนาทั้ง 3 เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าบทบัญญัติของแต่ละศาสนามีความสอดคล้องกันหลายข้อ เช่น ศีลข้อ 2 กับบัญญัติข้อที่ 7 ของคริสต์ และหลักปฏิบัติข้อที่ 4 ของอิสลาม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Satit Kamara Pava ที่ว่า ศาสนาต่างมุ่งสอนให้คนเป็นคนดี ดังนั้น คำสอนแต่ละศาสนาย่อมมีหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องและมีหลักการที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ ในที่นี้หมายถึง เกณฑ์ปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานสากลที่ทุกคนสามารถยอมรับกันได้ และใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินคุณธรรม หรือจำแนกความดี ความชั่วได้ เพราะศาสนาทุกศาสนามีคำสอนที่มุ่งสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว ช่วยให้สมาชิกของสังคมสงบสุข เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดความสุข (Satit Kamara Pava, 2017 อ้างถึงใน พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ และคณะ, 2561, น.484) กล่าวโดยสรุป ศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจและอารมณ์ความรู้สึก เมื่อบุคคลที่เกิดมาในศาสนาใดก็จะนับถือศาสนานั้น และมีความประพฤติตามศาสนาที่ตนนับถือ ศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์ แม้ว่าศาสนาจะมีความแตกต่างกันในส่วนคำสอนที่มีมากมาย แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีส่วนที่สามารถจัดได้ว่าเป็นคำสอนที่เป็นหลักสากลที่มีจุดมุ่งหมายอยู่บ้าง กล่าวคือ ทุกศาสนามีความสอดคล้อง กันในเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

2. จากการศึกษากระบวนการสร้างสันติของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนชาวพุทธ ตั้งระเบียบประจำหมู่บ้านขึ้นมาเสริมหลักศีลห้าอีกชั้นหนึ่ง ถ้าใครฝ่าฝืนศีลห้าข้อใดข้อหนึ่งที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนจะต้องถูกตำหนิและถูกปรับสินไหมด้วย ถ้ามีกรณีเกิดความขัดแย้งกันก็จะมีคณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย ชุมชนชาวคริสต์ บ้านสองคอน นิคมคาทอลิก ทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวพุทธเมื่อมีงานสำคัญ เช่น งานบุญประจำปี ชาวไทยพุทธก็จะมาเที่ยวที่บ้านสองคอน เมื่อชาวบ้านไทยพุทธจัดงาน ชาวไทยคริสต์ก็ไปร่วมงานของทางวัดไทยพุทธ เช่น งานแสดงมุทิตาสักการะพระเถระที่ได้รับสมณศักดิ์ ชาวไทยคริสต์ก็จะให้ตัวแทนไปร่วมด้วย ที่มีสยิดกุฎีข้อห้า มีการตั้งคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้บริหารโดยอิงหลักการของศาสนาและฝ่ายบ้านเมือง ถ้ามีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันของคนในชุมชน ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็จะขอให้คณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย สอดคล้องกับบทความวิชาการของ ชัชวาล ชิงชัย เรื่อง การสร้างสันติภาพตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมทัตกับพระราชกุมารที่ฆราวาส ความว่า เมื่อมีปัญหาความขัดแย้งกัน อันดับแรก ต้องนำคู่กรณีมาเผชิญหน้าพูดคุยกันให้ได้ ถ้าไม่มีการพูดคุยกันปัญหาจะไม่ได้รับการแก้ไขอย่างร่วมมือร่วมใจ ในเรื่องนี้พระเจ้าพรหมทัตกับที่ฆราวาสได้พูดคุยกันเบื้องต้นในฐานะเจ้านายกับลูกน้อง แต่เป็นการสนทนากันอีกฝ่ายหนึ่งคือที่ฆราวาสรู้จักฐานะของพระเจ้าพรหมทัตแต่เพียงฝ่ายเดียว สุดท้ายทั้งสองได้มีการสนทนากันอีกครั้งหนึ่งแบบเปิดใจต่อกันและปรับทัศนคติให้ตรงกัน (ชัชวาล ชิงชัย, 2519) และสอดคล้องกับแนวคิดของ พุทธทาสภิกขุ ว่า การที่สันติภาพจะเกิดขึ้น และ สำเร็จผลตามที่ต้องการนั้น ปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวมต้องตั้งปณิธานร่วมกัน 3 ประการด้วยกัน (1) การทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน (2) ทำความเข้าใจระหว่างศาสนา (3) ออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม “หลักความคิดหลักสากล 3 ประการ จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้เกิดสันติภาพ กล่าวคือ (1) ความจริงที่เป็นสากล คือ หลักความจริงที่เป็นกลาง ๆ มีผลเสมอเหมือนกันแก่ทุกคนทุกที่

รวมทั้งทุกศาสนา (2) ความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล คือ ความเป็นมนุษย์ที่จะต้องมองเห็น เข้าใจ ให้ความ นับถือ เสมอกัน การทำร้ายและทำลายชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะมีส่วนใดหรือไม่มี (3) ความมีเมตตาที่เป็นสากล และหลักสาราณียธรรม 6 ประการ (พระมหาดวงเดือน จิตตญาณ และคณะ, 2561) จากแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์ที่ได้กล่าวอ้างมานี้แสดงให้เห็นว่าการที่สมาชิกในสังคมได้พูดคุยกันสนทนาทำความเข้าใจกันทำให้เกิดสันติภาพได้ทำเรื่องร้ายให้กลายเป็นดีได้

3. จากการศึกษาวิเคราะห์บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ในฐานะรากฐานการสร้างสันติในสังคมไทย พบว่า บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาทั้ง 3 มีความสอดคล้องกัน หลักพื้นฐานของศาสนาพุทธกับศาสนาคริสต์มีบทบัญญัติที่ตรงกันหลายข้อเกือบครบทั้ง 5 ข้อ ขาดเฉพาะข้อที่ 5 การเสพสิ่งเสพติด หรือการดื่มสุราเมรัย ซึ่งในบัญญัติ 10 ประการของคริสต์ไม่ตรงกัน ส่วนหลักปฏิบัติ 5 ประการของอิสลาม ไม่ตรงกับบทบัญญัติของศาสนาพุทธ และคริสต์ แต่มีใจความใกล้เคียงกัน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้วสามารถประยุกต์เข้ากันได้ เช่น การถือศีลอด ของชาวมุสลิม เพราะใจความสำคัญของการถือศีลอด คือการงดเว้นจากการบริโภคอาหาร เครื่องดื่ม การร่วมสังวาส การรักษาอวัยวะทุกส่วนให้พ้นจากการทำชั่ว ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ตั้งแต่แสงอรุณขึ้น จนกระทั่งหมดแสงพระอาทิตย์ตกดิน เมื่อได้บทบัญญัติที่เหมือนกันแล้ว จึงเอาศีล 5 เป็นแกนกลาง แล้ววิเคราะห์ความสัมพันธ์หรือจุดประสงค์ของการบัญญัติของแต่ละศาสนา ดังนี้

ศีลข้อที่ 1 ตรงกับบัญญัติข้อที่ 5 ของศาสนาคริสต์ คือ ห้ามฆ่าสัตว์ บทบัญญัติของพุทธบัญญัติไว้กว้าง ๆ ว่า ห้ามฆ่าสัตว์ แต่ในศาสนาคริสต์บัญญัติเฉพาะเจาะจงลงไปคือหมายเอามนุษย์เท่านั้น ศาสนาอิสลามถึงแม้ไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงแต่สามารถสังเคราะห์เข้ากับหลักปฏิบัติข้อ 4 การถือศีลอดได้ เพราะจุดประสงค์ของการถือศีลอด คือ การยอมทิวเพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจคนยากจน หรือเพื่อสำรวมกาย วาจาใจ ไม่ให้ทำความชั่ว ซึ่งมีเนื้อหาสาระครอบคลุมศีลทุกข้อ นอกจากนี้ยังมีหลักคำสอนเกี่ยวกับความเป็นสากลและเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอิสลามมองว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีจุดกำเนิดเดียวกันและอย่างเท่าเทียมกัน เช่นหลักคำสอนตอนหนึ่งว่า “แท้จริงผู้ใดฆ่าชีวิตหนึ่งก็ประหนึ่งว่าเขาได้ฆ่ามนุษย์ทั้งมวล และหากผู้ใดรักษาชีวิตหนึ่งก็ประหนึ่งว่าเขาได้รักษาชีวิตมนุษย์ทั้งมวล” (อัล-กูรออัน , 2524), (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2559) ข้อนี้ศาสนาคริสต์หมายเอาเฉพาะการฆ่าคน ส่วนการฆ่าสัตว์ถือว่าไม่บาปเพราะสัตว์ทุกชนิดเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานให้มนุษย์ มนุษย์มีสิทธิ์ฆ่าแล้วนำเอามาเป็นอาหารได้ แต่ถ้าแกล้งทำให้สัตว์ทรมานได้รับความเจ็บปวดถือเป็นบาป ในศาสนาพุทธรวมเอาสัตว์อื่น ๆ ที่มีลมปราณทั้งหมด ถ้าฆ่าให้ตายถือว่าเป็นบาป แต่บาปไม่เท่ากัน ฆ่ามนุษย์จะบาปมากกว่าฆ่าสัตว์ การฆ่าสัตว์ก็ถือเอาขนาดของตัวสัตว์ด้วย ถ้าฆ่าสัตว์ตัวใหญ่ก็บาปมากกว่าฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ส่วนฆ่ามนุษย์ยึดเอาคุณธรรมเป็นหลัก ถ้าฆ่าผู้มีคุณธรรมสูงกว่าฆ่าผู้มีคุณธรรมน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ ฆาตมารดา ฆาตบิดา ถือว่าเป็นบาปหนัก เรียกว่าอนันตริยกรรม ตายไปตกนรกอเวจีซึ่งเป็นนรกที่มีการลงโทษโหดร้ายที่สุดในบรรดานรกด้วยกัน ศาสนาอิสลาม ในซูเราะห์ที่ 5 อัลมาอิดะฮ์ ตอนว่าด้วย อาหาร มีโอองการใจความว่า “ได้อนุมัติแก่พวกเจ้า ซึ่งบรรดาปศุสัตว์ทั้งหลาย (คือสัตว์เลี้ยงทั้งหมด) ยกเว้นที่ถูกแกล้งแก่พวกเจ้า (ว่าเป็นสัตว์ต้องห้าม เช่น สุกร, สุนัข, เลือด, สัตว์ตายเอง, สัตว์บูชายันต์, สัตว์ถูกรัดคอตาย, สัตว์ถูกตีตาย เป็นต้น) แต่ก็ไม่เป็นที่อนุมัติการล่าสัตว์ ในขณะที่พวกเจ้ากำลังครองอิหมฺรอม แท้จริงอัลเลาะห์ทรงตัดสินไปตามที่พระองค์ทรง

ประสงค์” (ซูเราะฮ์ที่ 5 อัลมาอิดะฮ์, ยุซที่ 6, ข้อ 2, น.195) จากข้อความ โองการนี้ จะเห็นได้ว่า อาหารประเภท สัตว์ที่ต้องห้าม ได้แก่ สุนัข, เลือด, สัตว์ตายเอง, สัตว์บูชายันต์, สัตว์ถูกรัดคอตาย, สัตว์ถูกตีตาย เป็นต้น) ส่วนสัตว์ที่อนุญาตคือสัตว์เลี้ยงที่นอกจากสัตว์ที่ทรงห้ามเหล่านี้ และไม่อนุญาตการล่าสัตว์ ในโองการถัดมาได้บัญญัติเพิ่มเติมอีกว่า ซึ่งซากสัตว์, เลือด, เนื้อสุกร, สัตว์ที่ถูกเปลี่ยนนามขณะเชือดเพื่ออื่นจากอัลเลาะห์ สัตว์ตาย เพราะถูกรัดคอ, สัตว์ตายเพราะถูกตี, สัตว์ตายเพราะตกจากที่สูง, สัตว์ตายเพราะสัตว์อื่นชน, สัตว์ที่สัตว์ร้ายอื่น ๆ กิน ยกเว้นที่พวกเจ้าเชือด (ทัน) และสัตว์ที่ถูกเชือดบนแท่นบูชา, จากโองการนี้สรุปได้ว่า สัตว์อะไรก็แล้วแต่ที่ไม่ได้เชือดเอง เป็นสิ่งต้องห้าม ซึ่งพอเข้าใจง่าย แต่ข้อที่ว่า สัตว์ที่ถูกเปลี่ยนนามขณะเชือดเพื่ออื่นจากอัลเลาะห์ ข้อนี้พิสูจน์ได้ยาก รู้ได้ยากมาก การที่มีตราฮะลาละก้ากับไว้ก็สมเหตุสมผล การสร้างสันติภาพในสังคมพหุวัฒนธรรม การอยู่ด้วยกันในสังคม ศาสนิกแต่ละศาสนาต้องมีเมตตา กรุณาต่อกัน เอื้ออาทรต่อกันไม่คิดเอาเปรียบกันจึงจะอยู่ด้วยกันอย่างสันติในสังคมที่หลากหลายวัฒนธรรมซึ่งในแต่ละศาสนาก็มีหลักคำสอนเรื่องนี้อยู่แล้ว ในศาสนาพุทธมีปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ในพรหมวิหารธรรม 4 เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในเมตตาสูตรปาฐะตรีสถิง อานิสงส์ของเมตตา 11 อย่าง ในโอฆชาสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 226 น.315) หลักคำสอนเหล่านี้ล้วนแต่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปของนักปราชญ์ทางศาสนา เช่น ไชยา อิคเคะ ไดกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “พุทธศาสนามีพื้นฐานทางจิตใจที่มีความเมตตากรุณา รู้จักอดกลั้นและปฏิเสธสงครามกับการใช้ความรุนแรง จึงมีคุณค่าพิเศษในสถานการณ์โลกปัจจุบัน” (ไชยา อิคเคะ, 2537) เป็นแนวทางในการสร้างสันติภาพภายในของชาวพุทธ สอดคล้องกับงานวิทยานิพนธ์ของลลิตภัทร เจนจบ ว่า สันติภาพตามวิทยาการสมัยใหม่ หมายถึง สภาวะแห่งสันติ หรือสถานะแห่งความสุขในบุคคล ซึ่งจัดเป็นสันติภาพภายนอก มุ่งขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมโลกที่เกิดจากการรุกรานล้าสิทธิเสรีภาพทางเชื้อชาติ สีผิว วัฒนธรรม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความเป็นอยู่ สงครามเศรษฐกิจ และการขัดแย้งผลประโยชน์ มุ่งเน้นต่อต้านความอยุติธรรม ด้วยการต่อสู้เรียกร้องให้เกิดสันติภาพขึ้นในสังคมโลก สันติภาพตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ความสุข สงบ เย็น เป็นอิสระจากความทุกข์ มุ่งเน้นที่จิตใจมนุษย์อันเป็นสันติภาพภายใน สามารถพัฒนาสูงสุดสู่พระนิพพาน การสร้างสันติภาพภายในตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท อาศัยหลักธรรม คือ 1) ไตรสิกขา 2) เมตตา 3) การเจริญสติ 4) การสร้างสันติในจิตใจ 5) การไม่ว่าร้ายผู้อื่น 6) ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ โดยการฝึกอบรมจิตใจ ตั้งแต่เยาว์ ผ่าน 3 สถาบันหลัก ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน (ลลิตภัทร เจนจบ, 2565) จากกรณีศึกษาที่ศึกษานี้จะเห็นว่าทั้ง 3 ศาสนามีบทบัญญัติพื้นฐานที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

1. ได้ทราบบทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาทั้ง 3 ศาสนา คือ บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาพุทธ ได้แก่ ศีล 5 ประกอบด้วย 1) การไม่ฆ่าสัตว์ 2) การไม่ลักทรัพย์ 3) การไม่ประพฤติในกาม 4) การไม่พูดเท็จ 5) การไม่ดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาคริสต์ ได้แก่ บัญญัติ 10 ประการ ประกอบด้วย 1) จงนมัสการพระเจ้าแต่ผู้เดียว 2) อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมควร 3) วันพระเจ้าให้ถือเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ 4) จงนับถือบิดามารดา 5) อย่าฆ่าคน 6) อย่าล่วงประเวณี 7) อย่าลักทรัพย์ 8) อย่านิินหาว่า

ร้ายผู้อื่น 9) อย่าคิดโลกในประเวณี 10) อย่าคิดโลกในสิ่งของของผู้อื่น บทบัญญัติพื้นฐานของศาสนาอิสลาม คือ หลักปฏิบัติ 5 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิญาณตน 1) การละหมาด 3) การบริจาคชะกาต 4) การถือศีลอด 5) การประกอบพิธีฮัจญ์

2. ได้ทราบกระบวนการสร้างสันติของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ดังนี้ ชุมชนชาวพุทธบ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอคำม่วง ขอนแก่น มีการตั้งระเบียบประจําหมู่บ้านขึ้นนมเสริมหลักศีลห้าอีกชั้นหนึ่งว่า ถ้าใครฝ่าฝืนศีลห้าข้อใดข้อหนึ่งที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนจะต้องถูกตำหนิและถูกปรับสินไหมด้วย ถ้ามีกรณีเกิดความขัดแย้งกันก็จะมีคณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย ชุมชนชาวคริสต์บ้านสองคอน มุกดาหาร สร้างสันติในการอยู่ร่วมกันกับชาวพุทธด้วยการร่วมกิจกรรมสำคัญ เช่น งานบุญประจำปีของชาวบ้านและงานทางศาสนา ชุมชนชาวมุสลิม ที่มีสยิดกุฎีซ้อฟ้า อุดรธานี มีการตั้งคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้บริหารโดยอิงหลักการของศาสนาและฝ่ายบ้านเมือง ถ้ามีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันของคนในชุมชน ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็จะขอให้คณะกรรมการช่วยไกล่เกลี่ย ชุมชนวัดท่ากรัง ทั้งชาวพุทธ และอิสลาม อยู่ด้วยกันด้วยการเอื้อเฟื้อแก่กันและกันชาวอิสลามเมื่อมีงานก็จะมาขอยืมสิ่งของจากวัดทางวัดมีตลาดน้ำอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยาดัดกับวัดก็เปิดโอกาสให้แม่ค้าพ่อค้าชาวไทยมุสลิมมาขายของร่วมกันกับชาวไทยพุทธ

3. ได้ทราบว่าบทบัญญัติพื้นฐานทางศาสนาทั้ง 3 ศาสนามีความสอดคล้องกันในการสร้างสันติในสังคมไทย เช่น ศีลข้อที่ 1 ตรงกับบัญญัติข้อที่ 5 ของศาสนาคริสต์ คือห้ามฆ่าสัตว์ ศาสนาอิสลามถึงแม้ไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงแต่สามารถสละเคราะห์เข้ากับหลักปฏิบัติข้อ 4 การถือศีลอดได้ เพราะจุดประสงค์ของการถือศีลอดคือการยอมหิวเพื่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจคนยากจน หรือเพื่อสำรวมกาย วาจาใจ ไม่ให้ทำความชั่ว ซึ่งมีเนื้อหาสาระครอบคลุมศีลทุกข้อ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รัฐบาลควรมีนโยบายจัดกิจกรรมให้ศาสนิกของศาสนาทั้ง 3 ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมด้วยกันบ่อย ๆ เพื่อให้เรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน เช่น กิจกรรมให้ยอมรับความหลากหลายของเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรม จัดให้มีการเรียนวิชาศาสนาเปรียบเทียบตั้งแต่ชั้นประถมจนถึงชั้นมัธยม เพื่อให้เยาวชนได้รู้หลักคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ของเพื่อนร่วมชั้นเรียน จะได้ตรวจสอบกันและกันไปในตัวถ้าเพื่อนต่างศาสนาทำผิดหลักศาสนาของตนก็จะได้ตักเตือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ต่างฝ่ายก็จะระมัดระวังความประพฤติของตนเอง

ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ผู้นำศาสนาต้องอธิบายให้ศาสนิกชนของตนทราบและยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้เคารพสิทธิของกันและกันให้ความรักความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ไม่รังเกียจ เบียดเบียนกัน พึ่งพาอาศัยกัน พยายามหลีกเลี่ยงการใช้คำพูด ที่จะก่อให้เกิดความเกลียดชังกัน ประกอบอาชีพด้วยความสุจริตไม่เอาเปรียบกัน เคารพกฎหมายอันเดียวกัน ศึกษาหลักคำสอนในศาสนาของตนให้เข้าใจแล้วนำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตของตน ปลูกฝังเยาวชนให้มีความรักเพื่อนร่วมชาติ แต่ต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม ให้มีจิตสำนึกว่า เป็นชนชาติเดียวกัน รัฐควรนำเอาบทบัญญัติพื้นฐานของ

ศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม มาผสมผสานกันแล้วเลือกเอาเฉพาะข้อที่ตรงกันแล้วออกมรรจงก็ให้ศาสนิกชนทั้ง 3 ศาสนาปฏิบัติร่วมกันเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาวิจัย เกี่ยวกับบทยัญญัติพื้นฐานของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ในฐานะเป็นรากฐานของการสร้างสันติในการอยู่ร่วมกันในสังคมไทย จากการศึกษาพบว่า บทยัญญัติบางอย่างไม่ตรงกัน ข้อห้ามบางอย่างในบางศาสนาไม่มีในบทยัญญัติ แต่มีในหลักธรรมคำสอน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงคิดว่า น่าจะมีการศึกษาหลักคำสอนของศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม ที่เป็นแนวทางการสร้างสันติในสังคมไทย โดยตั้งชื่อว่า “หลักคำสอนของศาสนา : แนวทางการสร้างสันติในสังคมไทย” เหตุผลดังที่กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า หลักคำสอนบางอย่างไม่ได้เป็นบทยัญญัติ เช่น ข้อห้ามดื่มสุรา ไม่มีในบทยัญญัติของศาสนาอิสลามแต่มีอยู่ในคำสอน ถ้าใครขึ้นทำก็เป็นบาปเหมือนกัน มีผลเสียต่อสุขภาพร่างกายด้วย

เอกสารอ้างอิง

ชัชวาล ชิงชัย. (2562). การสร้างสันติภาพตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมทัตกับพระราช

กุมารทัต. *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ*, 26 (1), มกราคม-มิถุนายน., น.76-77

ซาราห์ แอนสัน, (2018). *Peace in the World vs. Peace in Christ*. สืบค้น 29 พฤษภาคม 2567,

<https://www.churchofjesuschrist.org>.

ไคซากุ อิคเคตะ. (2537). *สันติภาพนิรันดร์*. เคล็ดไทย.

ธีรยุทธ บุญมี. (2547). *การเมืองเรื่องศาสนา*. สำนักพิมพ์มติชน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2554). *สันติภาพเริ่มที่ใจ*. สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา. 31 มีนาคม 2559.

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ (ตุนิน) และคณะ (2561). การบูรณาการองค์ความรู้หลักการและ วิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 6(2). <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/108490/95635>

พระวิมาน คมภีรปญโญ (ตริกมล). (2555). *การศึกษาวิเคราะห์ศีล 5 ในฐานะเป็นรากฐานสันติภาพ*.

[วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ลลิตภัทร เจนจบ. (2565). *การสร้างสันติภาพภายในตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท*. [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์
ดุสิตบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย]. [https://so02.tci-
thaijo.org/index.php/JGSR/article/download/257836/181434/1151762](https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JGSR/article/download/257836/181434/1151762)
- วินัย สมะอุณ . (2524). *อัลกุรอาน*. ฉบับแปลภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ส. วงศ์เสงี่ยม.
- สมภาร พรหมทา. (2548). *พุทธศาสนากับสันติภาพโลก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
น.89–92.
- สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2559). *การสร้างสันติภาพและสันติวิธีในวิถีอิสลาม*. สถาบันศาสนา วัฒนธรรมและ
สันติภาพ มหาวิทยาลัยพายัพ. <http://www.deepsouthwatch.org/node/5622>.
- สมาคมพระคริสตธรรมไทย. (1988). *พระคริสตธรรมคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่*. Thailand
Bible Society.
- Donnelly, J. (2013). *Universal Human Rights in Theory and Practice* (3rd ed.). Ithaca, NY:
Cornell University Press.
- Channel Alam1 (2025). *บริบทของสังคมไทย ในศาสนาทั้ง 3*.
<http://www.thealami.com/main/index.php>
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and
Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Hick, J. (2004). *An Interpretation of Religion: Human Responses to the Transcendent* (2nd ed.).
New Haven: Yale University Press.